

במלח ולזרוק משם את העוף למערכה, שאף היא סמוכה לפינה הדרום-מזרחית של המזבח¹⁸.

סיכום

מליקת העולה ומתן דמה נעשים בחלקו העליון של המזבח, ונחלקו תנאים מהו המקום המדויק הכשר לכך: תנא קמא מכשיר את כל החצי העליון של המזבח, מחוט הסיקרא ומעלה, והלכה כמותו (רמב"ם). ר' נחמיה וראב"י סוברים שרק ראש המזבח כשר לכך, ונחלקו ראשונים בפירוש הדברים: יש אומרים ששללו רק את האמה שתחת הסובב (משמע ברש"י), ויש אומרים שפסלו גם את הקיר שמעל הסובב, פרט לאמה העליונה (משמע בתוס'), או שהצריכו למצות בקיר הקרן עצמה (ראב"ד), או שהכשירו את גג המזבח בלבד (ראב"ה; תוס', לגבי המליקה).

במיצוי עולת העוף יש להוציא את "כל דמו". יש מפרשים שהכוונה להוציא את הדם מכל חלקי גופו, בין מהראש ובין מהגוף (ראב"ד, ועוד), ויש מפרשים שהכוונה להוציא את כל הדם ממש (תוס'). דין זה אינו מעכב, ויש שביארו זאת מדין "רובו ככולו" (תוספות אחרות).

לאחר מיצוי הדם והקטרת הראש יש לשסע את גוף העוף, אך "לא יבדיל" ויפריד את חלקיו לגמרי. דעת רוב הראשונים שזהו איסור (הלכות גדולות, יראים, חזקוני), ודעת הרמב"ם שאין צורך להבדיל, אך גם אין איסור בדבר. הטיפול בראש העוף וגופו וההקטרה נעשים ממקום עמידת הכהן על גבי הסובב (רוב האחרונים; והחזון איש חולק).

קמט), עולה בכבש הגדול לראש המזבח, זורק את הראש על גבי המערכה, שב אל הסובב לקרן דרומית מזרחית ונוטל את גוף העוף, ולאחר ההשלכה לבית הדשן חוזר ועולה לראש המזבח וזורק את הגוף על המערכה¹⁵.

מקום עמידת הכהן בהקטרת עולת העוף. ליד הקרן הדרום מזרחית הוכנה ערימת מלח, כדי שהכהן ממקום עמידתו בסובב (מסומן בחץ) יוכל להספיג את העוף במלח ולזרוקו על גבי אש המערכה הסמוכה. על פי הדעה המקובלת, הכהן עושה את כל מעשי העוף בעומדו באותו מקום, ואינו צריך לעלות לראש המזבח לצורך ההקטרה.

מחברים שונים דחו את שיטתו¹⁶, מכמה טעמים: לא מסתבר להטריח את הכהן להקיף את המזבח פעמיים עבור קרבן אחד (וראה מערכה קנג, על הזריזות הנדרשת בהקרבת העוף). גם לא יתכן שהכהן ישאיר את גוף העוף על הסובב ללא השגחה בשעת הליכתו להקטיר את הראש. לפיכך הדעת נותנת, שהמלח היה נתון על ראש המזבח בסמוך לשפתו¹⁷, והכהן העומד על הסובב יכול להספיג את העוף

מערכה קסב. מוראה ונוצה - מהן? (סה,א)

המוראה ואת הנוצה ואת בני המעיים היוצאין עימם, והשליכן לבית הדשן. המשנה מוסיפה על האמור בתורה את "בני המעיים", ויש להבין מניין למשנה שיש להשליך גם אותם.

בגמ' מובאת ברייתא (שמקורה בתורת כהנים, ויקרא נדבה, פרשתא ז, ט) ובה מחלוקת תנאים בעניין זה: "והסיר את מוראתו (בנוצתה)¹ – זו זפק. יכול יקדיר בסכין ויטלנו?

העוף. ב'חידושים וביאורים' הציע להגיה בתוספתא: "דרומית מזרחית". הרמב"ם (הל' איסורי מזבח ה, יג) הביא את הברייתא בנוסח שבגמרא, ללא ציון קרן מסוימת, וכן בסמ"ג (מ"ע קעט) והחינוך (מצוה קיח).

18. בתמיד פ"ב מ"ד נאמר שהמערכה הגדולה נמצאת במזרח המזבח, ולא נתפרש האם בצפונה או בדרומו. הראב"ד (תמיד כט, א) מסביר שהמערכה במזרח, מפני שהעולה למזבח ופונה לימינו פוגע תחילה במזרח; ולפי טעמו מתברר שהמערכה נמצאת בדרום-מזרח. כך משתמע גם מכך שאברי העולה נזרקים מן הכבש למערכה (גמ' לעיל סב, ב), הרי שהמערכה בדרום, הסמוך לכבש.

1. השטמ"ק מוחק מילה זו, וגם בחלק מכתה"י של הספרא אין היא מופיעה.

נאמר בתורה בפרשת עולת העוף: "והסיר את מוראתו בנוצתה, והשליך אותה אצל המזבח קדמה, אל מקום הדשן" (ויקרא א, טז). יש לברר מהן המוראה והנוצה, וכיצד יש להסירן מן העוף.

המוראה והנוצה

המשנה (לעיל סד, ב) קובעת: "בא לו לגוף, והסיר את

15. החזו"א מסתייע מלשון המשנה "בא לו לגוף" (ולא "נטל את הגוף"), ממנה משתמע שהכהן בא ממקום כלשהו. אך מצינו כן במי שעובר לעסוק בדבר חדש, גם באותו מקום עצמו (עיין תמיד פ"ד מ"ג).

16. 'חידושים וביאורים' כאן; הגאון ר' שמואל הכהן רוזובסקי שליט"א, ראש ישיבת הכהנים בעיר העתיקה, קובץ 'בית אהרן וישראל' לט, עמ' קכט-קל. עיין גם רש"י בסוכה מה, ב.

17. בגמ' במנחות כא, ב מובאת ברייתא, לפיה המלח נתון בשלושה מקומות, ואחד מהם הוא "בראשו של מזבח", וממנו מולחים את עולת העוף. במקבילה בתוספתא (מנחות ו, ב) נאמר שהמלח בראשו של מזבח נתון בקרן הדרומית מערבית. מכאן הביא החזון איש ראייה לשיטתו, שהכהן צריך לעלות לראש המזבח כדי להקטיר את

אלא שנחלקו התנאים מהי "מוראה": לפי אבא יוסי מושג זה כולל את הזפק, הקורקבן ובני המעיים (שכן כל אלה הם איברי העיכול המאוסים), בעוד שלפי חכמים המוראה אינה אלא הזפק בלבד⁴. הרמב"ן מסתייע מן המשנה, שהצריכה להסיר גם את בני המעיים, כשיטת אבא יוסי, וגם את הנוצה, בעוד שלפי רש"י, התנא שמצריך ליטול את הנוצה אינו מצריך ליטול את בני המעיים.

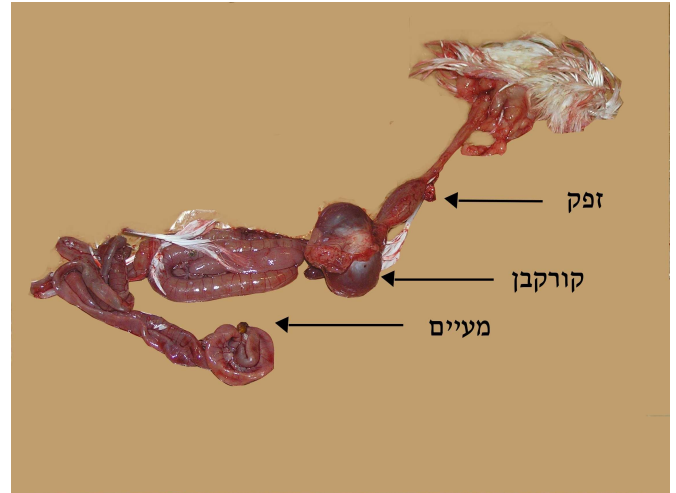
מפרשי רש"י מיישבים את דעתו בדרכים שונות: המזרחי ובעל 'נחלת יעקב' מסבירים שלדעתו המשנה סוברת כחכמים, ולשיטתם "מוראה" כוללת גם את בני המעיים ו"נוצתה" – כמשמעו הרגיל, הנוצה שעל העור, בעוד שאבא יוסי בא לצמצם ולדעתו אין נוטלים אלא את המוראה ובני המעיים, ולא את הנוצה. לעומתם, בעל קרבן אהרן (על הספרא שם) מפרש את רש"י בעין שיטת הרמב"ן: אבא יוסי בא להרחיב ולדעתו "מוראה" כוללת את הנוצה הצמודה לזפק ואילו "נוצתה" היא הקורקבן ובני המעיים, וזו שיטת משנתנו, ואילו לדעת תנא קמא "מוראה" היא הזפק לבדו, בלי העור והנוצה שעליו, ו"נוצתה" מוסיף את הנוצה שעליו, ולא את הקורקבן ובני המעיים⁵.

מדברי הראב"ד (בפירושו לתורת כהנים שם) עולה שפירש את המחלוקת כהבנת הרמב"ן: "אבא יוסי אומר נוטל את הקורקבנים עימה – פירוש: שאף הוא מקום מוראה, שהרי האוכל מתקבץ שם והוא טוחן". כלומר: לפי אבא יוסי, יש ליטול את הקורקבן לא משום שהוא ה"נוצה" האמורה בתורה, אלא משום שהוא כלול ב"מוראה", וכפי שפירש הרמב"ן.

הנוצה שעל עור הזפק. במשנה נאמר שיש להוציא את הזפק עם הנוצה הסמוכה לו, שכן זוהי "נוצתה" האמורה בתורה. כך נפסק להלכה, אך נחלקו ראשונים האם דין זה מוסכם בין התנאים או שנוי במחלוקת. בתמונה נראית הזפק פתוחה ובה מאכלו של העוף, וסביבו הנוצה.

תלמוד לומר: בנוצתה – נוטל את הנוצה עימה. אבא יוסי בן חנן אומר: נוטלה ונוטל קורקבנה עימה². הגמרא מביאה דעה נוספת: "דבי רבי ישמעאל תנא: בנוצתה – בנוצה שלה, קודרה בסכין כמין ארובה". מפורש בברייתא ללא חולק שהמוראה היא הזפק, שהוא מין כיס המצוי בסוף הוושט, ובו נמצא המזון לפני עיכולו³; אולם לגבי הנוצה יש כמה דעות, ולא ברור במה בדיוק נחלקו.

מערכת העיכול בעוף. המזון נכנס בוושט שבגורנו של העוף, ומשם הוא מגיע תחילה לזפק. הזפק הוא כיס שקיים בעופות הנוונים מזרעים, ותפקידו להשרות את הזרעים הקשים ולרכנם לקראת הטחינה בהמשך אברי העיכול. הקורקבן שרירי ומחוספס, ובו נטחן המזון, לקראת עיכולו הסופי במעיים.

רש"י (כאן ובפירושו לתורה ויקרא א,טז) מסביר שהתנאים בברייתא נחלקו בפירוש המילה "בנוצתה": לדעת תנא קמא הכוונה לנוצות שעל עור העוף, ואילו לפי אבא יוסי בן חנן הנוצה היא הקורקבן, ונקראה כך בשל היותה מאוסה, כמו: "כי נצו גם נעו" (איכה ד,טו). בפשטות כוונת רש"י שכל תנא מחמיר ומיקל בצד מסוים: תנא קמא מצריך להסיר רק את הנוצה, ואילו אבא יוסי מצריך להסיר רק את הקורקבן.

רש"י על התורה מפרש תחילה כאבא יוסי, ורק אחר כך הוא מביא את דעת תנא דבי ר' ישמעאל, ומשמע שלדעתו הפירוש העיקרי הוא ש"נוצתה" הוא הקורקבן ובני המעיים. כך גם מתרגם רס"ג שם: "הזפק עם הקורקבן". רש"י מביא ראיה לדבריו מתרגום אונקלוס, שתרגם את המלים "מוראתו בנוצתה" – "ית זפקיה באוכליה", הרי שהנוצה היא האוכל שבמעיים.

אולם הרמב"ן בפירושו לתורה שם חולק על רש"י, ומסביר שלכל הדעות "נוצתה" היא הנוצה שעל העור⁴,

4. וכן דעת כמה ממפרשי התורה: ראב"ע, רלב"ג ורבנו בחיי, וכן הרד"ק בספר השורשים, ערך נצה.
5. הרמב"ן נחלק לפרש גם את אונקלוס לפי שיטתו, אך הרא"ם מאריך להקשות עליו ולהוכיח שיש לפרש את אונקלוס כפי שהסביר אותו רש"י.
6. תירוץ אחר לרש"י כתב ב'באר בשדה': "בני מעיים היוצאין עמה" במשנה פירושו – המעט היוצא מאליו עם הזפק, ותו לא.

2. דברי אבא יוסי בן חנן מופיעים בניסוח שונה גם בתוספתא (ז,ג), אך בשם אבא יוסי בן דוסתאי, וייתכן שנפל שם שיבוש בשם התנא.
3. ה"מוראה" נקראת כך משום שהיא מקום ה"ראי", כלומר מקום טינוף ולכלוך, כמו "רעי" (רש"י, רשב"ם וראב"ע על ויקרא א,טז), רד"ק בספר השורשים שורש ראה, ומנחם בן סרוק בספר ה"מחברת" שורש ראה), ויש מפרשים על פי הערבית, בה שורש "מרא" משמעו – שגשג, עכל היטב (רד"צ הופמן ויקרא שם).

הזפק: לדעת דבי רבי ישמעאל יש לחותכו בסכין, כדי שלא ימשך עמו גם מן העור שלא כנגד הזפק. ותנא קמא חולק בדבר, ולדעתו יש להסיר את הזפק עם העור שעליו ביד, "ואף על פי שאי אפשר לצמצמו (ולדייק ליטול רק את העור שכנגד הזפק) – אין בכך כלום" (לשון הראב"ד שם).

נראה שכך פירש הרמב"ם, שכן פסק (הל' מעשה הקרבנות ו, כא): "ובא לו לגוף, והסיר את המוראה והעור שעליה בידו עם הנוצה". לא הזכיר את הסכין, ונראה שלדעתו תנא קמא חולק בנקודה זו (עיין בהרחבה ב'שם עולם' על התורה שם). כך היא גם שיטת תוס' בחולין (קכא, א ד"ה מרטקא), שכתבו שאין צורך בסכין בקרבן העוף.⁷

"קודרה בסכין כמין ארובה". לדעת תנא דבי רבי ישמעאל יש להוציא את הזפק ואת העור והנוצה שעליו על ידי נעיצת סכין, היוצר חור עמוק כמין ארובה. כך יוצא הזפק ועורו ללא עור נוסף שאינו שייך לו. הראב"ד מסביר שלפי הברייתא השניה אין צורך לדקדק בדבר וניתן ליטול את הזפק ועורו ביד, וכן פסק הרמב"ם.

ג. המחלוקת היא על הקטרת כלל נוצות העוף: לדעת תנא קמא יש ליטול את כל הנוצות, המצויות על כל עור העוף, ולדעת תנא דבי רבי ישמעאל – רק את הנוצה שכנגד הזפק. הראב"ד דוחה פירוש זה, משום שכתוב "בנוצתה", לשון נקבה, הרי שמדובר רק על נוצת המוראה, ואילו היתה כוונת התורה לכל נוצות העוף – היה נאמר "בנוצתו" (כמו "ושסע אותו בכנפיו", "מוראתו"). ועוד: מכיוון שהכנפיים מוקטרות (ככתוב: "ושסע אותו בכנפיו"), קל וחומר נוצות הקטנות יותר שעל גופו.

מפירושו רש"י (כאן ובפירושו לתורה) ניתן להבין שאין כאן כל מחלוקת: הברייתא הראשונה לא באה לשלול את השימוש בסכין, אלא לשלול הבנה שהזפק ניטל בפני עצמו, ללא כל תוספת, ובאה לחדש שגם העור שעליו ניטל עמו. ותנא דבי ר' ישמעאל מחדש שנטילת הזפק עם העור שעמו תהיה בעזרת סכין (עיין מזרחי על התורה).

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ו, כא) פוסק כמשנתנו: "ובא לו לגוף והסיר את המוראה והעור שעליה בידו עם הנוצה, ואת בני מעיים היוצאין עימה". מאיזכור העור ביחד עם הנוצה נראה שהנוצה האמורה כאן היא הנוצה שעל עור המוראה. כך כותב הרמב"ם גם בפירושו המשנה: "ונוצתה הם הנוצות שעליה, רוצה לומר שהוא תולשה בעורה ובנוצות שעליה". עם זאת, לא ברור מהי דעת הרמב"ם במחלוקת רש"י והרמב"ן: יש אומרים שפירשה כתנא קמא (לחם משנה), ויש אומרים שפירשה כאבא יוסי (מהר"י קורקוס).

מפירושי האחרונים

באחרונים מפרשי התורה מצאנו פירושים חדשים לסוגיה זו: המלבי"ם סובר שהכל מודים ש"נוצה" היא נוצת העור (כרמב"ן), ומאידך לדעתו הכל מודים שיש להסיר את בני המעיים, שאם לא כן – היתה התורה אומרת לנקותם מן הפרש שבהם, כפי שנאמר על קרב הבהמה. לדעתו המחלוקת מוסבת על הקורקבן בלבד: לדעת תנא קמא ניתן לנקותו ללא צורך ברחיצה ולהקטירו, ולדעת אבא יוסי יש להסירו. המשנה, שאומרת להסיר את בני המעיים ולא מזכירה את הקורקבן, היא כשיטת תנא קמא.

רד"צ הופמן מאריך לדון בשאלה זו ונוקט בשיטה מחודשת. ה"נוצה" בפסוק וגם במשנה ובברייתא היא בני המעיים, ולא נוצת העור. הוא מסתמך על התרגומים, שתרגמו את "בנוצתה" על האוכל שבזפק (אונקלוס: "באוכליה"; תרגום יונתן וירושלמי: "בלקטיה"). לדעתו, נחלקו התנאים בשאלה מה יש להסיר מאיברי מערכת עיכול המזון של העוף: לדעת תנא קמא יש להסיר את כל המערכת – הזפק, הקורקבן ובני המעיים, לדעת אבא יוסי – רק את הזפק והקורקבן, ולדעת תנא דבי ישמעאל – רק את הזפק.

הוצאת הזפק – כיצד?

בברייתא נאמר: "והסיר את מוראתו (בנוצתה) – זו זפק. יכול יקדיר בסכין ויטלנו? תלמוד לומר: בנוצתה – נוטל את הנוצה עימה". בנוסף מביאה הגמרא את דעת תנא דבי רבי ישמעאל: "בנוצתה – בנוצה שלה, קודרה בסכין כמין ארובה". לכאורה יש כאן מחלוקת, והראב"ד בפירושו לספרא מביא שלושה פירושים לה:

א. המחלוקת היא על הקטרת העור שעל הזפק: לדעת תנא קמא יש להסיר את הזפק עם הנוצה שעל העור, אך ללא העור, שכן הוא מוקטר כשאר עור העוף, ולכן אין לקדור בסכין. לדעת תנא דבי רבי ישמעאל יש להסיר גם את העור עם הזפק והנוצה.

ב. המחלוקת היא על אופן החיתוך בהסרת העור שעל

7. עיין מהרש"א שם, וזאת בניגוד לתוס' לעיל לה, א ד"ה פיגל באלל, וראה לעיל מערכה פט הערה 6, הסבר אחר למחלוקת בין התוס' בזבחים ובחולין.

סיכום

להסיר את הנוצה שעל העור (רד"צ הופמן).

על פי השיטה שיש להסיר את הנוצה שעל עור הזפק, דנה הסוגיה כיצד לעשות זאת. לדעת תנא דבי ר' ישמעאל יש להסיר אותה בעזרת סכין, כדי שלא יוסר העור שאינו כנגד הזפק. בברייתא אחרת משתמע שאין צורך להשתמש בסכין, ופירושה שנוי במחלוקת. להלכה נחלקו ראשונים: יש שכתבו שיש להוריד את העור ביד (רמב"ם, וכן משמע בתוספות בחולין), ויש שכתבו שיש להשתמש בסכין (תוספות בזבחים, וכן משמע ברש"י על התורה).

נאמר בתורה שיש להסיר את המוראה והנוצה של עולת העוף לפני הקטרתה, ובמשנה הוזכרה גם הסרת בני המעיים. בגמ' מובאת מחלוקת תנאים בעניין הוצאת המוראה והנוצה, ונחלקו הראשונים בהבנת מחלוקת זו ויחסה למשנה: יש סוברים שהסרת הנוצה מוסכמת, ואילו הוצאת בני המעיים שנויה במחלוקת (רמב"ן); ויש סוברים להיפך (מזרחי בדעת רש"י). להלכה יש להסיר גם את הנוצה וגם את בני המעיים. מהאחרונים יש שחידשו שהמחלוקת עוסקת בקורקבן בלבד (מלבי"ם), או שלכל הדעות אין צורך

מערכה קסג. הבדלה במליקת חטאת העוף ועולת העוף (סה-ב-סו,א)

הסוגיה עוסקת בשאלה האם קיים איסור להבדיל בחטאת, וזאת סביב שיטתו המיוחדת של ר' אלעזר בר' שמעון: "שמעתי שמבדילין בחטאת העוף". שיטה זו לא נפסקה להלכה², אולם אגב הדיון מתבררות הלכות למעשה: מבחינת הזמן – הדבר ברור שמותר לכהנים האוכלים את החטאת להפריד את ראשה מגופה, והאיסור להבדיל נאמר בשלב כלשהו בתהליך הקרבת העוף, והסוגיה עוסקת בהגדרת זמנו המדויק של האיסור. מבחינת מעשה האיסור – הסוגיה מגדירה את ה"הבדלה": מהו הגבול בין המליקה הנדרשת בחטאת לבין ההבדלה, שאסורה בה? ומהו המעשה הנדרש בעולת העוף, שמצוה להבדיל בה?

האיסור להבדיל בחטאת וגדרו

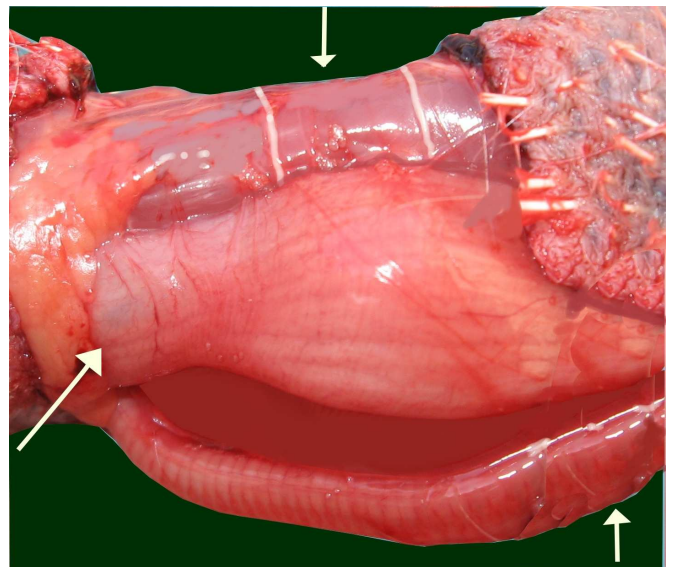
הגמ' אומרת שמאמרו של ר' אלעזר בר' שמעון: "שמעתי שמבדילין בחטאת העוף" מנוגד למשנתנו: "הבדיל בחטאת – פסל". מימרא זו סותרת לכאורה גם לפסוק המפורש "ולא יבדיל!" הגמ' מבארת את טעמה של שיטה זו, ומחלוקתה עם משנתנו, בשתי דרכים עקרוניות:

על פי מסקנת הסוגיה (דעת ר' ירמיה), סובר ראב"ש שאין איסור כלל להבדיל בחטאת. לדעתו הפסוק "לא יבדיל" לא בא לאסור את ההבדלה, אלא רק לומר שאין חיוב להבדיל כפי שנדרש בעולה (בניסוחו של הרמב"ם בספר המצוות, שורש ח: לא "אזהרה" אלא "שלילה"). ומשנתנו חולקת בדבר, וסוברת ש"לא יבדיל" הוא איסור.

אולם לשיטת האמוראים בראשית הסוגיה (דעת רב חסדא, רבא, אביי) ראב"ש מודה ש"לא יבדיל" פירושו שאסור להבדיל בחטאת, ובכל זאת התיר את הדבר במצבים מיוחדים. בהבנת תנאי ההיתר וטעמו נחלקו רש"י ותוספות, כפי שיבואר.

קכד. הרמב"ם שם אף פוסק שלוקים על כך, אך בספר המצוות (ל"ת קיב) השמיט את המלקות, ומדבריו בהקדמה לספר, שבכל מקום שיש מלקות – יזכיר זאת, נראה שהשמיטת זו מכוונת.

נאמר בתורה על חטאת העוף: "ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל" (ויקרא ה,ח). כלומר, יש למלוק בלי לנתק לגמרי את ראש העוף מגופו. לעומת זאת בעולת העוף נאמר: "ומלק את ראשו והקטיר המזבחה... והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח... ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל¹, והקטיר אתו הכהן המזבחה" (ויקרא א,טו-יז). נאמרה כאן הקטרה נפרדת לראש ולגוף, ומכאן לומדת הגמ' (סה,א), שכבר בשעת המליקה הכהן מבדיל את הראש מן הגוף. על כן אומרת משנתנו (סד,ב): "הבדיל בחטאת, ולא הבדיל בעולה – פסל".

גרונו של העוף וחלקיו הנדונים בסוגיה. בראש התמונה נראית המפרקת, שבעורף העוף. היא עשויה עצמות ובשר ובתוכה עובר חוט השדרה, לכל אורך גבו של העוף. באמצע התמונה נראה הוושט, בו עובר המזון מן הפה ועד אברי העיכול (הוא נראה כאן מעט רחב מכפי שהוא בדרך כלל, והובלט לצורך הצילום). בתחתית התמונה נראה הקנה (הוא חרוץ לרוחבו, ומורכב מחוליות, בניגוד לוושט, שחרוץ לאורכו), המשמש לנשימה ומגיע לריאות.

1. ההבדלה המוזכרת בפסוק זה היא הבדלת חלקי הגוף זה מזה לקראת הקטרה (ראה אודותיה מערכה קסא), ואין לה כל קשר להבדלה הנדונה במערכה כאן – ההבדלה במליקה בין הראש לבין הגוף.

2. רמב"ם הל' מעשה הקרבנות ז, י; יראים סי' שיט; סמ"ג ל"ת שכז; חינוך מצוה